

ESKİ TAMLAMALARDAN YENİ TAMLAMALARA*

Hamza ZÜLFİKAR**

ÖZET

Terim kavramı hem Osmanlı hem de günümüz aydınlarının daima ilgisini çekmiştir ve Tanzimat hareketiyle birlikte daha çok Farsça tamlama kurallarına göre yapılmıştır. Ama az sayıda da olsa Arapça tamlama kuralına göre yapılanlar da vardır. Türkçe tamlama sayısı da oldukça sınırlıdır. Yapılan Türkçe tamlamaların çoğu ağaç ve bitki adlarıdır. Terim türetmede Türkçe tamlama kalıbına uyma ancak Cumhuriyet döneminde gündeme gelmiştir. Böylece tamlamayı oluşturan kelimelerin de Türkçe olmasına dikkat edilmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar Türkçe kelimelerden yararlanılarak tamlama oluşturma söz konusu olmasa da Cumhuriyet'ten sonra terimler Türkçeleştirilmiş ve hala bugünkü yazı dilimizde canlılığını korumaktadır. Terimlerin bir sorun oluşturması daha çok tıp alanında meydana gelmiştir. Bu sorunun temeli Eski Anadolu Türkçesine dayanmaktadır. Bu makalede tamlamalar terim niteliğinde olanlar ve dilin normal kullanımlarındaki vaziyetleri incelenmek amacıyla iki ana başlıkta toplanmıştır. Daha sonra tamlamalar yapılarına göre de sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmada terim niteliğinde olanlara ağırlık verilmiştir. Normal kullanımda geçen tamlamalar ad tamlaması ve sıfat tamlaması olarak değerlendirilmiştir. Ad tamlamalarında terim niteliğinde olmayanlara ve kalıplaşmış olanlara örnekler verilerek konu pekiştirilmiştir. Sıfat tamlamaları da örnekler ile genişletilerek sunulmuştur. Terim niteliğinde olan tamlamalar da Farsça, Arapça ve Türkçe kurallarına göre oluşumları bakımından incelenmiştir. Daha sonra işlenen terimlerin eski ve yeni karşılıkları dizin olarak sunulmuştur. Sonuç olarak yapılan bu çalışmayla tamlamaları oluşturan kelimelerin Türkçeleştirme çabalarının oldukça başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Terim, eski tamlamalar, yeni tamlamalar, tamlamaların kuruluş biçimleri.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. A.Ü. DTCF TDE Böl.

FROM OLD DETERMINATIVE GROUPS TO NEW DETERMINATIVE GROUPS

ABSTRACT

The term always attracted the attention of both the Ottoman intellectuals and modern intellectuals but it is according to the rule were mostly Persian's determinative rules with the movement of Tanzimat. But there are also done a few rule of Arabic's determinative groups. The number of Turkish determinative groups are very limited. Most of the Turkish determinative groups are names of trees and plants. For obey the Turkish determinative groups derive the term, but has been raised in the Republican period. Thus, the determinative group's word make up attention has been noted Turkish word. To the period of the Republic is not possible to create phrases using Turkish words but terms are Turkic and protect of vitability after the Republic. Terms creates more problems in the medical field. The foundation of the problem is based on Old Anatolian Turkish. In this article determinative groups collected two main categories term of those and normal use of language. Determinative groups also classified according to construction. Attention has been given terms of those in the classification. During normal use determinative groups evaluated according to name phrases and adjective clause. Corroborated by way of example topics not in the nature of the term and stereotyped terms in name. Phrases adjective clauses are expanded with the examples. Which is a term that determinative groups the Persian, Arabic and Turkish formations were examined according to the rules. Then processed of terms is presented old and new provisions as an index. As a result, the determinative groups that make up this study were found to be quite successful in efforts to Turkic words.

Key Words: Term, old determinative groups, new determinative groups, construction of determinative groups

Terim, eski adıyla *ıstılah* bugün olduğu gibi Osmanlı aydınının, günümüz bilim adamının üzerinde en çok düşündüğü adlandırmadır. Tanzimat hareketiyle çeşitli bilim dallarına ve sanat kollarına ait kavramların adlandırma işi daha çok Farsça tamlama kuralına göre yapılmış, daha az sayıda Arapça tamlama kurallarına başvurulmuştur. Türkçe tamlama kurallarına göre yapılmış terimler ise sayılıdır. Türkçe tamlamaların pek çoğu ağaç ve bitki adlarıdır. Bu adların çoğu halk ağzında da yaşar. Bu genel tespitten hareket ederek Osmanlıca tamlamalardan günümüzdeki tamlamalara gelinceye kadar tamlama anlayışında nasıl bir gelişme olduğunu, terim düzeyinde tamlamalardan nasıl yararlandığını, bunların hangilerinin terim, hangilerinin dilin normal kullanılmaları olduğunu belirlemeye çalışalım. Bu durumda tamlamaları önce terim niteliğinde tamlama, dilin normal kullanımlarında geçen tamlama olmak üzere iki başlık altında toplayalım. Tamlamaları bir de yapılarına göre ele almalıyız. Bunlardan biri Farsça kurallara göre kurulmuş tamlamalar, diğeri Arapça kurallara göre kurumlu tamlamalardır. Bu iki sınıflamada terim niteliğinde olanlara ağırlık verilecektir. Cumhuriyet tarihi boyunca Türkçenin tamlama yapısına ters olan bu terimler büyük ölçüde Türkçeleştirilmişse de bunlardan pek çoğu bugün yazı dilinde varlığını sürdürüyor.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Örneklere topluca bakıldığında Farsça tamlama kuralına göre yapılmış tamlamalarda tamlamayı oluşturan kelimeler genellikle Arapça kökenlidir. Türkçe tamlama kuralına göre yapılan tamlamalarda da tamlamayı oluşturan kelimelerin büyük bir kısmı Arapçaya dayanır. Nedense bu dönemde Türkçe kelimelerden yararlanma ve Türkçenin tamlama kurallarına uyma gündeme gelmemiştir.

Farsçanın tamlama kurallarına göre yapılmış tamlamaların bir bölümü gerçekten birer terimdir ve bir bilim dalının veya sanat kolunun özel kelimeleridir. Bu tür terimlerde genellikle farklı adlandırma yoktur. Bilim adamları arasında mümkün olduğu kadar aynı terimler kullanılmıştır.

Terimlerin bir mesele olarak gündeme gelmesi görebildiğim kadarıyla tıp alanında başlamıştır. Bu meselenin uzantısı daha önceki dönemlere Eski Anadolu Türkçesindeki terimlere dayanır. Ancak bu terimler gelişen bilim dalı içinde yeterli bulunmamış, ihtiyacı karşılamamıştır. Tıp eğitiminin önceleri Fransızca ondan sonra da Türkçe yapılmaya başlanması terim türetme ihtiyacını gündeme getirmiş, bu safhada genellikle Farsça tamlama kurallarından yararlanılmıştır. *Kemik* kelimesinin Arapçası *azm*’dır. Vücuttaki kemik adları *azm-ı âne* (kasık kemiği) örneğinde olduğu gibi bu sözden yararlanılarak adlandırılmıştır. Tıp terimlerinde Arapça kelime köklerinin seçilmesi, biraz da Eski Anadolu Türkçesinden çevrilen Arapça, Farsça yazılmış tıp kitaplarının etkisiyle olmuştur.

Yalnızca tıp alanında değil Batı’nın etkisinde Osmanlı toplumunun karşılaştığı her fenni, ekonomik, sosyal, sanatsal ve kültürel terim ya Arapça veya Farsça tamlama kurallarına göre adlandırılmıştır. Arapça, Farsça tamlama kurallarına başvurma aslında Eski Anadolu Türkçesinden gelen geleneksel bir uygulamadır. Arapça ve Farsça kurallara göre türetilenler yalnızca terim değildir. Bu bakımdan konuyu aşağıdaki başlıklar altında ele almaya çalışalım.

I. Normal kullanımlarda geçen tamlamalar

a. Ad tamlamaları

a.1 Terim niteliğinde olmayanlar: “Aşkın mahiyeti, iç yüzü henüz keşfedilmemiş.” biçiminde çevirebileceğimiz *Mahiyet-i aşk henüz münkeşif olmamış* (Nabizade Nazım, *Hikâyeler*, 8. s.). cümlesinde geçen *mahiyet-i aşk*, bir terim olmayıp normal konuşma dilinde geçen ve her an buna benzer sözlerin dile gelebileceği bir örnektir. Aynı kaynaktan bir iki cümle daha alalım:

Zavallı insanlar, girdâb-ı aşk içinde döne döne, bata çıka bir umman-ı musibete doğru sürüklenip giderler (Nabizade Nazım, *Hikâyeler*, 12. s.).

Erbab-ı aşka sorarım, sevdiğinin sade muhabbetiyle kanaat edip şahsını bigâne sayacak kadar kalender-meşrep bir kahraman bilir misiniz? (Nabizade Nazım, *Hikâyeler*, 12. s.).

Bu cümlelerde geçen “aşk girdabı” anlamında *girdab-ı aşk*, “musibet denizi” anlamında *umman-ı musibet*, “aşk işlerinden anlayan” anlamındaki *erbab-ı aşk* birer ad tamlamasıdır. Bunlara benzer her türlü tamlama kurulabilir. *Erbab-ı sanat*, *erbab-ı müzik*, *erbab-ı ilim* gibi başka şekilleri yapılmış olup konuşma dilinde bugün de kullanılan sözlerdir.

Örnekleri artırabiliriz. “Yazabilme gücü anlamında” *iktidar-ı tahrir*, “hüzünler dalgası” anlamında *emvac-ı ehza*, *müddet-i ömr* gibi örnekler Osmanlı aydını için anında yapılabilen herhangi bir kalıplaşmaya uğramamış, terim niteliği taşımayan sözlerdir.

Bu tür örnekler yanında bir de *faiz-i mürekkep* (birleşik faiz), *hatt-ı istiva* (ekvator), *hatt-ı münkesir* (kesik çizgi) tamlamalarına bakalım. Farsça tamlama kurallarından yararlanılarak yapılmış olan bu tamlamalar birer terimdir. Eldeki malzemeyi bir de aşağıda sınıflandıralım:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

a. 2. Kalıplaşmış olanlar: Verilen bu örnekler yanında Farsça kurala göre yapılmış tamlamaların bazıları konuşma dilinde geçen kalıplaşmış sözlerdir. Bunlar da birer terim olmayıp hazır söz kalıpları olarak dilde kullanılan ve bir bölümü bugüne kadar ulaştırmış ad tamlamalarıdır. Bunlar için de şu örnekleri verebiliriz:

Bugünkü yazım kurallarına göre bitişik yazdığımız *hâl-i hazır, leb-i derya, harc-ı âlem, hüsn-i kuruntu, emr-i vaki, izzet-i nefis, hasb-ı hâl, tebdil-i kıyafet, iade-i ziyaret, kıymet-i harbiye* gibi tamlamalar günümüze de kullanımlarını sürdürmektedir. İlk bakışta *hakk-ı huzur, iade-i itibar, su'-i istimal* gibi şekiller konuşma dilinde geçen tamlamalar olarak görülüyorsa da bunları diğerlerinden ayıran özellik birer terim olmalarıdır.

b. Sıfat tamlamaları

Bugün *asgarî müşterek* biçiminde dilde kullanılan ve bazen de yanlış olarak *askeri müşterek* biçiminde söylenen bu söz bir ad tamlama değil sıfat tamlamasıdır. Ad tamlaması biçiminde olan tamlamaların ikinci kelimesine bir nisbet i'si ilave edilerek bu tür tamlamaların sıfatları elde edilir: *aff-ı umumî* (genel af), *tahlil-i hacim*, (hacim analizi) tamlamasından *tahlil-i hacmî* (hacimsel analiz) bir sıfat tamlamasıdır.

Bir başka örnek Batı dillerinden Türkçeye geçen terim için verelim: *elips* karşılığı türetilmiş olan *kat'ı nakıs* terimine nispet i'si getirilerek *kat'-ı nakısî* terimi elde edilmiş. Bu şekil *eliptik* karşılığı kullanılmıştır.

Aynı durumu “üzüm meyvesi” demek olan *semere-i inep* teriminde görmekteyiz. Bu teriminden *semer-i inebî* terimi elde edilmiş *üzümsü meyve* demek olan *semer-i inebî* artık bir sıfat tamlamasıdır. *Semere-i inep* ad tamlaması, Türkçe tamlama kalıbına sokulduğunda *üzüm semeresi* biçimini alır. Nisbet eki *inep* yani *üzüm* kelimesine getirildiğinde Türkçe tamlama kalıbına göre *inebî semere* yani *üzümsü meyve* veya *üzümsel meyve* olur.

Genel olarak böyle bir gelişme göstermesine rağmen her ad tamlamasının sıfatı bu şekilde yapılmamıştır. Denebilir ki böyle bir yöntemi o günün aydınları gereği gibi işletmemişlerdir. Sıfat tamlaması biçimindeki diğer terimlere şu örnekleri verebiliriz:

Haricî merkez (dış merkez), *dahilî merkez* (iç merkez), *indifâi sahra* (püskürük kütle), *ufkî zelzele* (yatay deprem), *canibî satıh* (yanal yüzey), *dahilî istihale* (iç başkalaşım), *cezrî vetedî* (kazık kök), *cezri rişî* (saçak kök) vb.

II. Terim niteliğinde tamlamalar

a. Farsça kurallara göre terim niteliğinde kurulmuş tamlamalar

Bunlar iki addan oluşan ve Türkçenin tamlama kuralına göre ters düşen şekillerdir. Tamlanan önce, tamlayan sonra biçiminde yer alır ve bir bağlama ünlüsüyle ilişkilendirilir. “Çalışan motorun ısınmaması için su devrini sağlayan alet” anlamında *devr-i daim*, “kanıt olabilecek evrak” anlamında *evrak-ı müsbite* örneklerinde görüldüğü gibi her biri bir bilim dalının veya sanat kolunun özel sözcüğüdür. Cumhuriyet Dönemi'nde bu terimler esas alınarak *harc-ı rah, yol gideri; nokta-i nazar, bakış açısı* biçiminde Türkçe karşılıkları bulunmuştur. Bazen de *cism-i billür* örneğinde olduğu gibi terimde yer alan iki kelimenin yeri değiştirilmiş herhangi bir Türkçeleştirme yapılmamış *billür cisim* terimi elde edilmiştir. Başka gelişmeler daha olmuştur. Bunlardan *tercüme-i hâl* örneğinde olduğu gibi önce tamlama, *hâl tercümesi* biçiminde Türkçe tamlama kuralına göre düzenlenmiş, daha sonra *öz geçmiş* biçiminde bir adım daha Türkçeleştirilerek yeni bir söz elde edilmiştir. Bu uygulamanın başka örnekleri de vardır. *Mevzu-i bahis* önce *bahis mevzuu*, daha sonra *bahis konusu*, en sonunda söz konusu olmuştur. Öteki örnekler şunlardır: *efkâr-ı umumiye, umum efkârı, kamuoyu; beyne'l-milel, milletler arası, uluslar*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

arası; *aff-ı umumi*, *umumi af*, *genel af*; *reisicumhur*, *cumhur reisi*, *cumhurbaşkanı*; *idare-i örfiye*, *örfi idare*, *sıkıyönetim*; *heyet-i tahririye*, *tahrir heyeti*, *yazı heyeti*, *yazı kurulu*; *teşebbüs-i şahsi*, *şahsi teşebbüs*, *kişisel girişim* örnekleri de böyledir. Görüldüğü gibi bazıları dört safhadan geçerek Türkçeye kazandırılmıştır.

Farsça tamlama kalıbında kurulmuş ve bir kavrama ad olan terimlerden bir bölümü Türkçe karşılıklarıyla aşağıda verilmiştir:

derece-i inhilal (dağılım derecesi), *âmal-i erbaa* (dört işlem), *devr-i terfih* (kuluçka dönemi) *esbab-ı mucibe* (gerekçe), *asab-ı vusta* (orta damar), *bevvab-ı mide* (mide kapısı) *bünye-i dahiliye* (iç yapı), *basıta-i şemsiye* (güneş saati), *cevher-i ebyaz* (ak madde), *cevher-i sincabî* (boz madde), *cirm-i semavi* (gök cismi), *daire-i husuf* (tutulma dairesi), *darıb-ı müsterek* (ortak çarpan), *hakk-ı huzur* (huzur hakkı), *efkâr-ı umumiye* (kamuoyu) *taht-ı himaye* (koruması altında), *irade-i milliye* (millî irade), *şekl-i idare* (idare şekli), *vasıta-i nakliye* (nakil vasıtası, ulaştırma aracı, taşıt aracı, taşıt), *şayan-ı dikkat* (dikkate değer), *milletler arası* (milletler arası, uluslar arası)

Bunlardan *hülasa-i kelam* yapı olarak bir ad tamlaması ise de daha çok “özetle” anlamında cümlede zarf olarak kullanılır. *Hâsıl-ı kelam*, daha sora *sözün kısıtı*, son olarak *kısacası* kelimesiyle Türkçeye mal edilmiştir.

Zamanla bunlara başka karşılıklar da bulunmuştur: *farz-ı muhal*, *farz edin ki*, *sayalım ki*, *tut ki*, son olarak *maalesef atıyorum vb.*

Farsça kurala göre yapılmış tamlamalar arasında gazete adları da bulunmaktadır: *Ceride-i Havadis*, *Takvim-i Vakayi*, *Tercüman-i Hakikat*. *Tasvir-i Efkar*, Bunlar, söz konusu tamlamalardan yapılmış birer özel addır. Bunlara bir kurum adı olan *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye* adını da ekleyelim.

B. Arapça kurallara göre kurulmuş terim niteliğinde tamlamalar

Arapça kurallara göre kurulmuş tamlamalardan biri *fakrî'd-dem* (kansızlık)'dir. Vaktiyle *anemi* karşılığı olarak türetilmiş. Öteki örnekler ise şunlardır:

aynü'l-bakar (öküzgözü), *sevki'l-ceyş* (strateji), *cevzi'l-hint* (hindistan cevizi), *fevk'l-beşer* (insanüstü), *aynü's-sefa* (otsu bir bitki), *ceffe'l-kalem* (sıradan) vb.

Bu tür tamlamaların bazıları *Darü'l-Bedayi*, *Darü'l-Aceze*, *Hıfzı'z-Sihha* örneklerinde olduğu gibi birer kurum addır.

C. Terim niteliğinde Türkçe kurallara göre kurulmuş tamlamalar

Bu tür tamlamalarda genellikle eski adlandırmalar korunmuştur. Bununla birlikte tamlamayı oluşturan kelimelerden biri veya ikisinin Türkçe kelimelerle yer değiştirdiğini görüyoruz.

bahçe teresi, *basur otu*, *bektaşi üzümü*, *çavdar mahmuzu*, *çoban çantası* vb. Bu tür terimler halk ağızlarında da geçerlidir.

Tamlamayı oluşturan kelimelerde Türkçeleştirme

Türkçeleştirme çalışmaları genellikle kelimelerin yerlerini değiştirme biçimindedir. Yapılan işleme bakıldığında Farsça kurallara göre türetilmiş olan kelimelerin bazıları *vasıta-i nakliye* (ulaştırma aracı) *cümle-i kevkebiye* (takım yıldızı), *ufki zelzele* (yatay deprem) örneklerinde olduğu gibi tamlama bütünüyle Türkçe kelimelerle karşılanmıştır.

Bazen de *şayan-ı dikkat* (dikkate değer), *cirm-i semavi* (gök cismi), örneklerinde olduğu gibi tamlamayı oluşturan kelimelerden biri Türkçeleştirilmiş, bir bakıma Türkçenin mantığına göre yeniden adlandırılmıştır.

Arapça kurallara göre yapılmış bir tamlama olan *cevzü'l hint* (Hindistan cevizi) örneğinde olduğu gibi bazılarında ise yalnızca kelimelerin yerleri değiştirilmiş ve ikinci kelimeye bir iyelik eki getirilmiştir. Bunun için Farsça kurallara göre yapılmış *şekl-i idare* (idare şekli) örneğini verebiliriz.

Bunlardan bazıları da *hareket-i arz* (deprem) örneğinde görüldüğü gibi doğrudan bir tek kelimeyle karşılanmıştır.

Gene *hatt-ı vâsıt* (kenarortay), *mikyas-ı hamiz* (asitölçer) örneklerinde olduğu gibi bulunan karşılık bir birleşik kelimedir.

Örnekler arasında *hatt-ı istiva* (ekvator) *kat'-ı zait* (hiperbol), *miktar-ı muayyen* (doz) örneklerinde görüldüğü gibi Türkçeleri değil de Batı kökenli karşılıklarının tercih edildiği terimler de vardır. Bu akım yüzyılın sonlarına doğru hızlanmış, Batı'dan gelen terimlere Türkçe karşılıklar arama ihtiyaç daha çok duyulmaya başlanmıştır.

Farsça kurala göre kurulan tamlamalardan yapılan deyimler, birleşik filler

Farsça kurala göre kurulan tamlamalardan yapılan *nazar-ı dikkatini celbetmek* deyimini daha sonra *nazar-ı dikkatini çekmek* biçimini almıştır. Bir başka deyimleşmiş tamlama ise *birinin rahle-i tedrisinden geçmek*'tir. Bunlara *umman-ı musibete dalmak* deyimini de ekleyelim.

Farsça kurallara göre kurulmuş tamlamalardan bazen de *ispat-i vücud etmek* örneğinde olduğu gibi birleşik fiiller oluşturulmuştur.

Farsça kurallara göre kurulmuş tamlamalar *hafıza-i beşer nisyan ile malüldür*. Örneğinde olduğu gibi atasözlerinde de yer etmiştir.

Farsça kurala uygun tamlamalarda bağlama ünlüsü ve tamlamaların yazımı

Farsça kurallara göre kurulan tamlamalarda iki kelime arasında yer alan izafet kesresi, *iade-i itibar* örneğinde olduğu gibi aslında *i* harfiyle temsil edilir. Ancak bu bağlama ünlüsü bazı örneklerde kendinden önceki kelimenin son hecesine bağlı olarak uyuma sokulmuştur. Bunun için *hüsn-ü kabul* örneğini verebiliriz.

Tamlamanın yazımına gelince 1929'da yayımlanan *İmlâ Lûgati*'ni hazırlamakla görevli encümen üyeleri, tamlamayı *iadei itibar*, *rahleyi tedrisi* biçiminde yazılmasını, bağlama ünlüsünün getirildiği kelimenin son ünlüsüne uymasını istemişlerdir. Ancak bunda bir birlik sağlayamamışlar.

İmlâ Lûgati'nin ön sözünde Farsça kurala göre yapılmış iki tamlama geçer. Bunlardan biri *Kamusu Türkî*, diğeri *Lehçei Osmanî*'dir. Görüldüğü gibi tamlamada her iki kelimenin ilk harfleri büyük yazılmış. Bağlama ünlüsü uyuma sokularak ilk kelimeye katılmıştır. Aynı eserde özel ad durumunda olmayan *lisanihâl*, *kânunievvel*, *levhimahfuz* gibi kelimelerde ise bağlama ünlüsü gözetilmeden tamlamalar bitişik yazılmıştır. Bu tutum, bugün Türk Dil Kurumunca benimsenmiş bir yazım olup *Yazım Kılavuzu* ve *Türkçe Sözlük*'te söz konusu Farsça, Arapça kökenli tamlamalar bitişik yazılmaktadır.

Tamlamalar her zaman iki kelimeyle bitmiyor. *Cemiyeti İlmiyei Osmaniye* örneğinde olduğu gibi üç veya üçten fazla kelimedenden oluşan tamlamalar da var. Bitişik yazma okumayı güçleştirdiği gibi görünüm olarak da Türkçeye uygun düşmüyor. Bu bakımdan iki veya ikiden fazla kelimedenden oluşan Farsça kurallara göre yapılmış özel ad durumundaki tamlamaları ayrı yazmak ve bağlama ünlüsünü ilk kelimeye katmak gerekir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Sonuç olarak terim türetmede Türkçe tamlama kalıbına uyma ancak Cumhuriyet döneminde gündeme gelmiş. Bundan önceki dönemlerde Arapça, Farsça tamlama kalıpları kullanılmış. Cumhuriyet döneminde Türkçe tamlama kalıplarına dönme işi tamlamayı oluşturan kelimelerin Türkçe olmasını da sağlamıştır.

DİZİN

İşlenen terimlerin eski karşılıkları

<i>adem-i iktidar</i> iktidarsızlık	<i>cezrî vetedî</i> (kazık kök)
<i>afv-i umumî</i> umumi af, genel af,	<i>cirm- i semavi</i> (gök cismi)
<i>aks-i seda</i> yankı	<i>cism-i billur</i> billur cisim
<i>alaim-i sema</i> (gökkuşağı)	<i>cümle-i kevkebiye</i> (takım yıldızı)
<i>alelacele</i> , ivedilikle	<i>dahilî istihale</i> (iç başkalaşım)
<i>âmal-i erbaa</i> dört işlem	<i>dahilî merkez</i> (iç merkez)
<i>asab-ı vusta</i> (orta damar)	<i>daire-i husuf</i> (tutulma dairesi)
<i>asgarî müşterek</i>	<i>daire-i tetkik</i> (inceleme alanı)
<i>aynü 'l-bakar</i> (öküzgözü)	<i>darb-ı mesel</i> atalar sözü
<i>bade 'l-mevt</i> (öldükten sonra)	<i>darıb-ı müşterek</i> (ortak çarpan)
<i>bahçe teresi</i>	<i>Darülaceze</i> , (düşkünler evi huzur evi, yaşlılar yurdu)
<i>Bahr-ı Sefid</i> , (Akdeniz)	<i>Darü 'l-bedai</i>
<i>Bahr-ı Siyah</i> Karadeniz	<i>Darü 'l-şafaka</i>
<i>bâsita-i şemsiye</i> güneş saati	<i>dava vekili</i> avukat
<i>basur otu</i>	<i>derece-i inhilal</i> dağılım derecesi
<i>bektaşî üzümü</i>	<i>devr-i terfih</i> kuluçka dönemi
<i>bevvabı mide</i> mide kapısı	<i>efkâr-ı umumiye</i> umum efkârı, kamuoyu
<i>bezm-i safa</i> içkili, sohbet	<i>ehven-i şer</i>
<i>bünye-i dahiliye</i> iç yapı	<i>elem-i asabi</i> nevrâlji
<i>canibî satıh</i> yanal yüzey	<i>emr-i vaki</i>
<i>ceff' l-kalem</i> sıradan	<i>emvac-ı ehza</i> hüznler dalgası
<i>Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye</i>	<i>erbab-ı aşk</i> aşktan anlayan
<i>Ceride-i Havadis</i>	<i>filiz-i madeni</i> maden filizi
<i>cevher-i ebyaz</i> ak madde	<i>girdab-ı aşk</i> aşk girdabı
<i>cevher-i sincabî</i> boz madde	<i>hab-ı gaflet</i> gaflet uykusu
<i>cevzü 'l- hint</i> hindistan cevizi	<i>hacer-i semavi</i> gök taşı
<i>cezr-i rişî</i> (saçak kök)	

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

<i>hafıza-i beşer, hafızaibeşer nisyan</i>	<i>leb-i derya</i>
<i>ile malüldür</i>	<i>levazım-ı sıhhiye</i>
<i>haiz-i ehemmiyet ehemmiyete değer</i>	<i>lisan-ı hâl</i>
<i>hakk-ı huzur huzur hakkı</i>	<i>lisan-ı umumî</i>
<i>halet-i ruhiye</i>	<i>miktar-ı muayyen doz</i>
<i>hâl-i hazır</i>	<i>mikyas-ı hamiz asitölçer</i>
<i>Harb-i umumi Birinci Dünya Savaşı</i>	<i>müddeti-i ömr ömür boyu, ömür</i>
<i>harc-ı âlem</i>	<i>süresince)</i>
<i>harici merkez dış merkez,</i>	<i>nazar-ı dikkat</i>
<i>hasb-ı hâl sohbet</i>	<i>nazar-ı dikkatini çekmek</i>
<i>hatt-ı hareket</i>	<i>nokta-i nazar bakış açısı</i>
<i>hatt-ı istiva ekvator</i>	<i>rahle-i tedris</i>
<i>hatt-ı vâsıt kenarortay</i>	<i>rahle-i tedrisinden geçmek</i>
<i>heyet-i tahririye tahrir heyeti, yazı heyeti,</i>	<i>reisicumhur cumhur reisi, cumhurbaşkanı</i>
<i>yazı kurulu</i>	<i>sath-ı müstevi düzlem</i>
<i>Hıfzı's-Sıhha</i>	<i>Seddülbahir</i>
<i>hülasa-ı kelam sözün kısası, kısaca</i>	<i>sevk-i tabii (içgüdü)</i>
<i>hüsnikabul</i>	<i>sevkü'l-ceyş strateji</i>
<i>hüsnikuruntu</i>	<i>silsile-i cibal (sıradağ)</i>
<i>hüsniniyet iyi niyet</i>	<i>siyaset-i dahiliye (iç siyaset)</i>
<i>iade-i itibar</i>	<i>suikast</i>
<i>iade-i ziyaret</i>	<i>su'i- stimal kötüye kullanma</i>
<i>icra-i ticaret ticaretle meşgul olma</i>	<i>şayanı-ı itimat</i>
<i>idare-i örfi örfi idare, sıkı yönetim</i>	<i>tahlil-i hacmî hacımsal analiz</i>
<i>iktidar-ı tahrir yazabilme gücü</i>	<i>Takvim-i Vakayi,</i>
<i>indifa'î sahra püskürük kültle</i>	<i>tebdil-i hava hava değişimi</i>
<i>irade-i milliye milli irade</i>	<i>tebdil-i kıyafet</i>
<i>izzet-i nefis</i>	<i>Tercüman-i Ahval</i>
<i>kânun-i evvel ay adı</i>	<i>teşebbüs-i şahsi şahsi teşebbüs, kişisel</i>
<i>kat'-ı zait hiperbol</i>	<i>girişim</i>
<i>kefalet-i müteselsile</i>	<i>teşrik- i mesai</i>
<i>kıymet- i harbiye</i>	<i>ufkî zelzele yatay deprem</i>
<i>kıfayet-i müzakere yeterlik önergesi</i>	<i>umman-ı musibet musibet denizi</i>
<i>küre-i arz</i>	<i>vazife-i vataniye vatan görevi</i>

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

İşlenen terimlerin yeni karşılıkları

<i>afv-i umumî</i> umumi af, genel af,	<i>düzlem</i> sath-ı müstevi
<i>ak madde</i> cevher-i ebyaz	kamuoyu <i>efkâr-ı umumiye</i> umum efkârı
<i>Akdeniz Bahr-ı Sefid</i>	<i>ehven-i şer</i>
<i>aks-i seda</i> yankı	neuralji <i>elem-i asabi</i>
<i>alaim-i sema</i> gökkuşağı	<i>emrivaki</i>
<i>asgarî müşterek</i>	<i>gök cismi</i> cirm- i semavi
<i>asitölçer</i> mikyas-ı hamiz	<i>gök taşı</i> hacet-i semavi
<i>aşk girdabı</i> girdab-ı aşk	<i>güneş saati</i> bâsita-i şemsiye
<i>aşktan anlayan</i> erbab-ı aşk	gaflet uykusu <i>hab-ı gaflet</i>
<i>bahçe teresi</i>	<i>hafıza-i beşer</i> hafızaibeşer nisyan
<i>basur otu</i>	ile malüldür sözünde geçmektedir.
<i>bektaşî üzüümü</i>	<i>ehemmiyete değer</i> haiz-i ehemmiyet
<i>bezm-i safa</i>	huzur hakkı <i>hakk-ı huzur</i>
<i>billur cisim</i> cism-i billur	<i>haletiruhiye</i>
<i>boz madde</i> cevher-i sincabî	<i>hâl-i hazır</i>
<i>ceffelkalem</i> sıradan	<i>harb-i umumiye</i>
<i>Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye</i>	<i>harcıâlem</i>
<i>Ceride-i Havadis</i>	<i>hasbîhâl</i>
<i>çavdar mahmuzu</i>	<i>hatt-ı hareket</i>
<i>çoban çantası</i>	<i>hatt-ı istiva</i> , ekvator;
<i>dağılım derecesi</i> derece-i inhilal	<i>yazı kurulu</i> heyet-i tahririye, tahrir heyeti,
<i>daire-i tetkik</i> inceleme alanı	<i>yazı heyeti</i>
<i>darb-ı mesel</i> (atalar sözü)	<i>Hıfzıssıhha</i>
<i>Darülaceze</i>	<i>hindistan cevizi</i> cevzü'l hint
<i>Darülbedai</i>	hüsni kabul
<i>Darüşafaka</i>	hüsni kuruntu
dava vekili, avukat vb.	hüsni niyet
<i>dış merkez</i> harici merkez	<i>hüzünler dalgası</i> emvac-ı ehza
<i>doz</i> miktar-ı muayyen	<i>iade-i itibar</i>
<i>dört işlem</i> âmal-i Erbaa	<i>iade-i ziyaret</i>
<i>düşkünler evi</i> huzur evi	<i>iç başkalaşım</i> dahilî istihale
<i>yaşlılar yurdu</i> Darülaceze,	<i>iç merkez</i> (dahilî merkez)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

<i>iç yapı bünye-i dahiliye</i>	<i>rahle-i tedris.rahleitedrisinden geçmek</i>
<i>sıkı yönetim idare-i örfî, örfî idare</i>	<i>cumhurbaşkanı reiscumhur</i>
<i>ifa-yi ahd</i>	<i>saçak kök cezri rişî</i>
<i>iktidarsızlık adem-i iktidar</i>	<i>Seddülbahir</i>
<i>püskürük kütle indifaî sahra</i>	<i>içgüdü sevk-i tabii</i>
<i>milli irade irade-i milliye</i>	<i>sağduyu sevk-i tabii</i>
<i>ivedilikle (alelacele)</i>	<i>sıradağ silsile-i cibal</i>
<i>izzet-i nefî</i>	<i>iç siyaset siyaset-i dahiliye</i>
<i>Karadeniz Bahr-ı Siyah</i>	<i>sohbet hasb -ı hâl</i>
<i>kazık kök cezrî vetedî</i>	<i>sözün kıtası hülâsa-ı kelim</i>
<i>kefalet-i müteselsile</i>	<i>strateji sevkülceş</i>
<i>kenarortay hatt-ı vâsıt</i>	<i>suikast</i>
<i>kıymetiharbiye</i>	<i>suistimal</i>
<i>yeterlik önergesi kifayet-i müzakere</i>	<i>şayanı-ı itimat</i>
<i>kuluçka dönemi devr-i terfih</i>	<i>takım yıldızı cümle-i kevkebiye</i>
<i>küre-i arz</i>	<i>Takvim-i Vakayi,</i>
<i>leb-i derya</i>	<i>hava değişimi tebdil-i hava</i>
<i>sağlık malzemesi levazım-ı sıhhiye</i>	<i>tebdil-i kıyafet</i>
<i>lisan-ı hâl</i>	<i>teпки aksü'l-amel</i>
<i>lisan-ı umumî</i>	<i>şahsi teşebbüs teşebbüs-i şahsî</i>
<i>maden filizi filiz-i madeni</i>	<i>kişisel girişim, teşebbüs-i şahsî</i>
<i>mide kapısı bevhabı mide</i>	<i>teşrikimesai</i>
<i>nazar-ı dikkatini çekmek</i>	<i>tutulma dairesi daire-i husuf</i>
<i>nokta-i nazar</i>	<i>uman-ı musibet deniz musibet</i>
<i>orta damar asab-ı vusta</i>	<i>usul-i tenkit</i>
<i>ortak çarpan darıb-ı müşterek</i>	<i>vatan görevi vazife-i vataniye</i>
<i>öküzgözü aynü'l-bakar</i>	<i>yanal yüzey canibî satıh</i>
<i>öldükten sonra bedelmevt</i>	<i>yazabilme gücü İktidar-ı tahrir</i>
<i>ömür boyu müddeti-i ömr</i>	<i>hiperbol kat' -ı zait</i>

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

